

Пашкова Н.І. Номінативні моделі культурного артефакту ДІМ у мовах карпатського ареалу балкано-слов'янського континууму : [монографія] / Надія Ігорівна Пашкова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – 404 с.

Суспільно-історичні процеси сучасності, які супроводжуються розвитком матеріальної і духовної культур різних країн, розширенням об'єктів міжнародного співробітництва у царині освіти, науки, техніки тощо, значною мірою сприяють посиленню міжмовної взаємодії, впливаючи на характер змін у всіх ярусах мовної структури. В основі взаємодії мов лежать зовнішні (позамовні) фактори, як-от: міграція населення; проживання представників різних етносів на суміжних територіях; економічні, політичні, ідеологічні, культурні контакти різних народів, колонізація, опанування іншої мови у процесі її вивчення тощо.

Така постановка проблеми зумовлює необхідність вивчення складних і дискусійних питань лінгвоетногенезу різних груп індоєвропейців, об'єктивне розв'язання яких не є можливим без урахування досягнень лінгвістичної контактології (Й. Айдукович, Р. Asenova, U. Weinreich), зорієнтованої на безпосереднє дослідження різних аспектів контактування мов, про виняткову важливість якого наголошував свого часу ще Гуго Шухардт, послуговуючись молодогораматичним терміном “змішування мов”, що походить від біблійного повідомлення про “вавилонське стовпотворіння”.

Лінгвістична контактологія переважно досліджує конвергентний розвиток мов (“набуту спорідненість”) у мовних союзах (М. Трубецької), одним із яких є **Балканський (балкано-слов'янський) мовний союз** і який авторка рецензованої монографії Н.І. Пашкова називає “колискою найдавніших культур, створених різними народами”.

Звернення Н.І. Пашкової до остаточно не розв'язаних теоретико-методологічних проблем лінгвістичної контактології, з-поміж яких найдискусійнішою залишається процедура реконструкції діалектних найменувань споруд як артефактів матеріальної культури карпатського ареалу на широкому тлі балкано-слов'янського етномовного континууму, визначає актуальність її монографічної праці, в якій з нових позицій висвітлюються культурні основи Балканського мовного союзу та його історичні зв'язки з мешканцями Карпат.

Рецензована монографія присвячена вивченню номінативних моделей концепту ДІМ як матеріального артефакту карпатського ареалу балкано-слов'янського етномовного континууму – культурного архетипного символу, джерела етнічних конотацій, культурних кодів, що розкриваються при реконструкції мовних та етнологічних даних.

У цьому плані варто позитивно оцінити спробу авторки рецензованої монографії провести дослідження на міждисциплінарному рівні, порушивши питання про співвідношення лінгвістичних та археологічних гіпотез, з одного боку, й номінативних моделей артефактів матеріальної культури, – з іншого.

Н.І. Пашкова здійснила критичний огляд наукових джерел із проблем індоєвропейської і неіндоєвропейської етимології (зокрема, технічно недоступні або малодоступні в Україні зарубіжні видання з проблематики дослідження) і представила нові для сучасної лінгвокомпаративістики цілком самостійні теоретичні узагальнення в першому розділі монографії “Онтологічні принципи вивчення номінативних моделей артефактів матеріальної культури балкано-слов'янського етномовного континууму”.

Основні теоретичні здобутки її роботи спрямовані на розкриття закономірних зв'язків між такими дихотоміями, як 1) “мова і час” – генетична типологія; 2) “мова і простір” – ареальна типологія; 3) “мова і пізнання” – лінгвокогнітивна типологія; 4) “мова і система (мова як системно-структурне утворення)” – структурна типологія (об'єктом вивчення якої є мова як система, підпорядкована своїй внутрішній будові; мова як сукупність взаємозалежних елементів,

пов'язаних між собою відношеннями); 5) “мова і культура” – лінгвокультурологічна типологія, які дали підстави Н.І. Пашковій стверджувати, що Балканський мовний союз є набутою ареальною спільністю мов і культур унаслідок їх інтерференції на суміжних територіях Балкан і Славії (Р.В. Болдирев, О.М. Трубачов та ін. – стор. 122 монографії).

Епістемологічна площина цієї новаторської роботи локалізована у сферах генеалогічної, ареальної, лінгвокогнітивної та контрастивної методології.

Для реконструкції назв етнокультурних артефактів залучений як допоміжний метод “слів і речей” (лінгвістична палеонтологія), який дав змогу з’ясувати внутрішню форму первісної назви артефактів і відтворити первісну форму архаїчної реальності та її етнічну приналежність (тобто, з’ясувати мотиваційну основу архетипів – найменувань артефактів). З цього зроблений висновок, що метод “слів і речей” цілком придатний для його поєднання з процедурою концептуального аналізу, яку, до того ж, вдосконалено шляхом інтеграції до останнього основних елементів методики семантичного поля і доведено той факт, що вона є прообразом концептуального аналізу.

Попри заперечення представниками прототипної семантики (Е. Рош та ін.) ефективності методики компонентного аналізу як складової структурного методу для аналізу значення слів, у рецензованій праці спростовано ці припущення й обґрунтовано її доцільність, а також зроблено висновок у тому, що саме компонентний аналіз є основним інструментом дослідження мовної категоризації як універсальний спосіб характеристики цілісної сутності явища шляхом виявлення його складових компонентів.

У результаті аналізу структури концепту ДІМ у балкано-слов’янському етномовному континуумі Н.І. Пашкова дійшла висновку, що в українській мові, західно- і південнослов’янських мовах, а також у грецькій мові концепт ДІМ є двоядерним, а у східнороманських мовах, албанській та угорській мовах – одноядерним.

Ядро концепту ДІМ у мовах досліджуваного етномовного континууму вербалізують 8 лексем, на основі яких утворено чотири метонімічні номінативні моделі: “дія – дім”, “функція – дім”, “родина – дім” та “господар – дім”. У генетичному плані кількісно переважають континуанти іє. основи **dom-*, відсутні лише в угорській мові, яка є генетично неспорідненою з досліджуваними мовами. Серед досліджених номінативних моделей переважають віддієслівні метонімічні каузативні, причому на загальномовному рівні історико-генетичного континууму будівля переважно уявляється як покриття, а в ареалі вівчарської культури – як загорода (огорожена ділянка в господарстві, на випасі, у полі для літнього утримання або ночівлі свійських тварин і птахів (СУМ : в 11 т., Т. 3. – 1972. – С. 85)).

Категоризація артефактів балкано-слов’янського континууму та карпатського ареалу, позначених за допомогою фразеологізмів і фольклорних найменувань, засвідчила, що архетипний символ ДІМ (тут уже як артефакт духовної культури) у балкано-слов’янській картині світу локалізується на перетині опозицій *відкрите/закрите, зовнішнє/внутрішнє, своє/чуже, людина/світ, мати/дитя, життя/смерть*, критеріями семіотизації яких стали образні значення досліджуваних одиниць, а також реконструйовані архетипи.

Фактологічні наукові результати монографічної праці полягають, по-перше, у витлумаченні з нових когнітологічних позицій процесів номінації в ареалогії та контактології; по-друге, у залученні когнітивного методу моделювання концептів шляхом реконструкції діалектних найменувань, що їх об’єктивують; по-третє, у виявленні 17 типів номінативних моделей балкано-слов’янського континууму та 7 типів моделей – карпатського ареалу.

Номінативні моделі як конструкти відповідних процесів (ономасіологічного й семасіологічного) номінації артефактів у **мовах балкано-слов’янського континууму та діалектах карпатського ареалу** підтвердили припущення про вплив історико-генетичної дивергенції, з одного боку, та культурної конвергенції, – з іншого, на їх мовні позначення. На цій основі верифікуються

теоретичні засади мовно-культурного союзу, правомірність залучення карпатських говірок – різновидів загальнонародної мови, що визначають діалект, до балканського етномовного континууму, а також основний постулат лінгвокультурології щодо взаємовпливу мови і культури.

Найменування споруд у далекоспоріднених мовах і генетично неспорідненій угорській мові балкано-слов'янського континууму характеризуються аломорфізмом, а на рівні ареального споріднення діалектів у рамках спільного способу господарювання – ізоморфізмом. Якщо на рівні континууму вербалізація концепту ДІМ відбиває генетичну диференційованість, то на рівні ареалу диференційовані за походженням номінативні одиниці поширені рівномірно, генетичний фактор поступається культурній спільності.

Це також підтверджує припущення, що при взаємозв'язку мови й культури перша детермінована генетично (темпорально), тимчасом друга – ареально. Лінгвокультурний союз мотивується спільною матеріальною культурою. Мовно-культурний континуум Балкан і Славії об'єднує Балканський мовний союз, заснований передусім на спільній матеріальній культурі гірського скотарства, яскраво виявлений у карпатському ареалі.

Одержані наукові результати дослідження підтвердили гіпотезу про взаємозв'язок мови і культури у просторі й часі, виявили генетичний (часовий) детермінізм мовного та ареального (просторовий) – культурного факторів.

Окрім позитивних здобутків рецензованої монографії, варто вказати і на її дискусійні моменти, які стосуються не власне концепції, а, скоріше, способу викладу матеріалу та окремих неточних моментів.

1. Теоретична частина роботи дещо переобтяжена загальновідомими матеріалами, які стосуються історії розвитку індоєвропейстики і заважають сприйняттю й осмисленню нових ідей авторки, пов'язаних із цією проблематикою.

2. Методологічні етапи проведення дослідження слід було теж чіткіше подати, а тому спостерігається плутанина у залученні методів аналізу мовного матеріалу, які є надбанням кожної конкретної лінгвістичної парадигми. Це, зокрема, стосується здійснення власне процедури реконструкції і когнітивно-ономасіологічного аналізу, складовою якого також є елементи реконструкції, проте їхнє призначення – виявлення мотиваційної основи найменування.

3. Не завжди у тексті монографії авторка послідовно дотримується однакового принципу в назвах ключових термінів. Це стосується терміна Балкано-слов'янський етномовний континуум, який час від часу у роботі вживається як слов'яно-балканський континуум.

4. Не всі етимологічні гіпотези супроводжуються відповідними науковими аргументами, а ті, які наводяться, не завжди є переконливими для досліджуваних мов.

Як висновок, зазначу, що робота відкриває перспективи для подальших досліджень, які, власне, сама авторка вбачає у залученні до аналізу інших груп предметної лексики для систематизації мотиваційних моделей номінації та визначенні категорійних, концептуальних і архетипних ознак найменувань артефактів матеріальної культури, а також у розширенні ареалу дослідження на рівень балкано-балто-слов'янського історико-культурного континууму.

Васько Р.В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германської
та фіно-угорської філології
Київського національного
лінгвістичного університету*